

3.3. PODRUČJA PRETEŽITIH DJELATNOSTI U ODNOSU NA PRIRODNE I DRUGE RESURSE

Gospodarska djelatnost je jedna od temeljnih funkcija društva. Ona određuje stupanj razvijenosti kako države, tako i pojedinih regija ili županija u njoj i kao takova u optimalnoj povezanosti (izbalansiranosti) primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora djelatnosti uvjetuje u većoj ili manjoj mjeri stvaranje društvene nadgradnje (uglavnom kvartalnog sektora) koja determinira razinu životnog standarda.

Normalno, da se Županija koja ima izrazito ratarsko-stočarske karakteristike u početku prvenstveno oslanjala na proizvodnju i preradu ratarskih i stočarskih proizvoda (na bazi primarnih resursa), a tek krajem prošlog i početkom ovog stoljeća, uznapredovalim industrijskim i tehnološkim razvojem (revolucijom), počinje razvoj i ostalih grana industrije na osnovi sekundarnih resursa, i to prvo u vidu manjih ili većih radionica koje tijekom vremena prerastaju u prave industrijske pogone. Zamah gospodarskom razvoju ovog kraja daje prometna povezanost Županije sa susjednim regijama, te relativno dobra povezanost prostora unutar Županije. Pruga Barcs-Daruvar izgrađena 1885. g, Bjelovar-Križevci 1894.g, Bjelovar-Kloštar 1900.g i Bjelovar-Garešnica 1912.g. omogućuje dobru željezničku komunikaciju. Već 1879. godine Bjelovar je i cestom povezan s Daruvarom, pa se može konstatirati da je osnovni kostur prometnica Županije izveden već početkom dvadesetog stoljeća, a što ovom prostoru daje optimalne izgleda za razvitak gospodarstva.

Nositelji gospodarskog razvoja Županije su jači urbani centri, sjedišta dojučerašnjih općina, a danas gradovi: Bjelovar, Čazma, Daruvar, Garešnica i Grubišno Polje. Njihov razmjesta županijskim prostorom pruža mogućnost uravnoteženog razvoja Županije.

Osnovnu djelatnost gospodarstva čini ratarstvo i stočarstvo. Na njih se, do društveno-političkih promjena 1990. godine, dobro nadograđivala prehrambena industrija ("Prerada", Bjelovar; "Cromax", Bjelovar; "Koestlin", Bjelovar), industrija mlijeka ("Sirela", Bjelovar; "Zdenka", Veliki Zdenci). Zatim, veliki udio površina Županije od 36,35% pod šumama bio je dobar izvor sirovina za razvoj drvoprerađivačke industrije sa poznatim firmama DI "Česma", Bjelovar koja je imala pogone u Bjelovaru, Čazmi i Grubišnom Polju i DIK "Brestovac", Garešnički Brestovac. Ova Županija je imala veoma velike površine pod ribnjacima, pa je po proizvodnji slatkovodne ribe bila prva u Hrvatskoj, a pratila ju je prerada slatkovodne ribe sa pogonom "Irida" u Daruvaru.

Šezdesetih i sedamdesetih godina ovog stoljeća bio je iniciran razvoj metaloprerađivačke industrije kao industrije koja je apsorbirala veći dio radne snage, ali koja nije imala prirodno uporište u ovoj izrazito stočarsko-ratarskoj županiji (prije široj Bjelovarsko-bilogorskoj regiji). Od pogona ove industrije su se isticali: "Tomo Vinković", Bjelovar (tvornica malih traktora sa ljevaonicom); TAD (tvornica automobilskih dijelova), Bjelovar; "Tehnika", Bjelovar; "Metalprodukt" Šandrovac; "Fenor", Nova Rača; "TPK" (tvornica parnih kotlova Zagreb), Hercegovac; "Dalit", Daruvar i dr. Promjenom društveno-političkog sistema 1990. godine kompletna ova industrija je zapala u gotovo nepremostive teškoće, jer nije na vrijeme izvršila restrukturiranje svoje proizvodnje i prilagodila se zahtjevima tržišta.

Do 1990. godine veoma značajno mjesto u gospodarstvu regije je zauzimalo graditeljstvo i industrija građevnog materijala, te tekstilna industrija, no danas su i te grane proizvodnje zapale u financijske poteškoće.

Uz industriju egzistira obrtništvo koje je veoma usitnjeno (mikro firme sa jednim do dva zaposlena djelatnika) i pretežno je neproduktivnog karaktera, jer je usmjereno na trgovinu i ugostiteljstvo, a gotovo zanemarivo na proizvodnju. Osim zdravstveno-lječilišnog (u Daruvaru) i lovnog turizma, ostali vidovi turizma (izletničko-rekreativni i seoski) nisu egzistirali, premda Županija ima potencijala i za takav vid turizma.

Ratom stradala područja

Oko jedne trećine županijskog prostora bilo je zahvaćeno ratnim razaranja: područje Daruvara, Grubišnog Polja i Bjelovara. Ovo se naročito odrazilo na demografsku sliku Županije koja je

danas u tim područjima bitno izmjenjena u odnosu na demografsku sliku prije rata, jer je dio stanovnika prognan i iseljen, dok se srpsko stanovništvo nakon akcije "Bljesak" odselilo bilo u istočni dio Slavonije, bilo u Srbiju. Neka naselja su potpuno ispražnjena (bez ijednog stanovnika), pa su stoga brisana iz popisa naselja (Zaile i Srednji Borki). Isto tako na tim je područjima razoren veoma veliki fond obiteljskih objekata, a industrijski objekti su ili razoreni ili teško oštećeni. Isto tako teška oštećenja su pretrpjeli i objekti lječilišnog i zdravstvenog turizma u Daruvaru. Može se konstatirati da je prostor zahvaćen ratnim razaranja doživio teška ranjavanja kako u ekološkom, tako i u demografskom, gospodarsko-socijalnom i kulturnom smislu, pa će trebati naročitu pažnju i brigu posvetiti ravnomjernom zacjeljivanju tih "rana" i što bržem uključivanju tog prostora u normalne tijekove razvoja Županije.

Gospodarska kretanja nakon 1990. godine

Dugoročno izraženo relativno razvojno zaostajanje Bjelovarsko-bilogorske županije za hrvatskim prosjecima nastavljen je i nakon 1990. godine. Smanjuje se udio bruto domaćeg proizvoda Županije u ukupno ostvarenom u zemlji i pogoršava odnos njenog bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, kao globalnog pokazatelja razvijenosti, prema prosječno dostignutim u Hrvatskoj.

Kretanje bruto domaćeg proizvoda i bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u Županiji i Hrvatskoj:

Godina	Udio BDP Županije u BDP Hrvatske	BDP po stanovniku (u USD)		Odnos Županija/Hrvatska
		Hrvatska	Županija	
1990.	2,4	5 106	4 032	78,97
1994.	2,1	3 062	2 169	70,84
1996.	2,0	4 243	2 698	63,59

(Izvor: SLJH 1997., str. 166 za Hrvatsku, a za županiju Temeljna statistika Studije)

Na to su utjecali tranzicijski procesi i ratna agresija, koji su međutim samo produbili krizu koja je Županiju zahvatila još ranije. Do značajnog pada bruto domaćeg proizvoda dolazi već od 1988. godine i to u svim djelatnostima. Kriza je osobito zahvatila industriju u kojoj nije pravodobno otpočeo proces prestrukturiranja i koja sve više nailazi na problem plasmana, osobito u izvozu. U tranzicijske se procese ušlo s teškim naslijeđima prošlosti, a ubrzo je nadošao i "udar" ratne agresije što je, najzad, rezultiralo izrazito kriznim stanjem gospodarstva Županije, odnosno, nastavkom krize što je započela 1988. godine. U 1997. godini Županija je dostigla samo 46% svoga bruto domaćeg proizvoda iz 1980. godine, ili tek 31% ostvarenog u 1987. godini, kada je on bio najviši. Produktivnost rada i kapitalni koeficijent osciliraju što samo potvrđuje nestabilnost gospodarstva.

Kretanje osnovnih parametara razvijenosti Bjelovarsko-bilogorske županije u razdoblju od 1990.-1997. godine:

Godina	Bruto domaći proizvod po stanovniku (indeks)	Produktivnost rada* (indeks)	Efikasnost proizvodnih fondova**
1990.	100,00	100,00	1,72
1994.	66,90	66,13	2,66
1997.	70,80	75,36	2,22

(Izvor: Temeljna statistika Studije)

* pokazuje vrijednost ostvarene proizvodnje po 1 zaposlenom

** pokazuje odnos između prosječno angažiranih fiksnih fondova (sredstava za rad) i vrijednosti ostvarene proizvodnje.

Osim u području razvijenosti ljudskih potencijala, te gospodarske i socijalne infrastrukture, ključne uzroke gospodarskog zaostajanja Županije treba tražiti u strukturi gospodarstva. Iako je poljoprivreda zasnovana na ekstenzivnosti, usitnjenosti posjeda, neadekvatnoj tehničko-tehnološkoj osnovici i niskoj obrazovnoj strukturi zaposlenih, njen je udio u bruto domaćem proizvodu vrlo visok.

Prostorni plan Bjelovarsko-bilogorske županije
POLAZIŠTA

3. Prostorno razvojne i resursne značajke; 3.3. Područja pretežitih djelatnosti

Struktura bruto domaćeg proizvoda Bjelovarsko-bilogorske županije po djelatnostima:

Djelatnost	1990.	1992.	1994.	1997.
Industrija	33,64	32,16	27,10	27,67
Poljoprivreda i ribarstvo	31,23	41,91	19,13	30,45
Šumarstvo	3,97	4,95	13,51	...*
Građevinarstvo	6,55	4,04	4,69	8,61
Promet i veze	5,00	3,35	11,26	7,10
Trgovina	12,67	8,60	14,80	15,44
Ugostiteljstvo	1,11	0,52	0,53	0,30
Obrtništvo	2,59	1,35	0,79	1,26
Ostalo	3,23	3,12	8,20	9,18
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,00

(Izvor: Temeljna statistika Studije)

* Uključeno je u pokazatelj za područje "Poljoprivreda i ribarstvo".

Županija ima klasičnu industrijsku strukturu u kojoj dominiraju grane tzv. nižih ili srednjih tehnologija. Njihovi proizvodni programi također se mogu definirati kao klasični i to je razlogom pada industrijske proizvodnje. Županija je bilježila zaostajanje za Hrvatskom i u području zaposlenosti (stopa zaposlenosti 29,9%) za 5,7 postotnih poena (računato bez zaposlenih u poljoprivredi). Prema drugoj metodi (uključivši i zaposlene u poljoprivredi) ona je za čak 12,4 postotna poena iznad hrvatskog prosjeka. No, to nikako ne znači da je znatno razvijenija od hrvatskog prosjeka, jer 37,3% stvarno zaposlenog stanovništva u poljoprivredi je pokazatelj nedovoljne razvijenosti.

Kretanje strukture zaposlenosti u gospodarstvu Bjelovarsko-bilogorske županije po djelatnostima:

Djelatnost	Struktura (u %)						
	1980.	1984.	1987.	1990.	1992.	1994.	1997.
Industrija	39,43	39,97	41,47	40,17	33,33	32,90	31,38
Poljoprivreda i ribarstvo	5,96	9,00	8,86	8,06	8,09	7,16	4,42
Šumarstvo	3,75	3,82	3,48	3,32	3,06	3,23	3,33
Građevinarstvo	8,53	6,88	6,24	5,96	5,76	5,16	5,49
Promet i veze	6,24	5,42	5,71	7,00	8,00	6,91	5,98
Trgovina	9,10	8,23	7,89	7,99	7,60	8,34	8,04
Ugostiteljstvo i turizam	2,97	2,94	2,82	1,69	1,81	1,61	1,28
Obrtništvo	1,92	2,09	1,77	0,52	0,46	0,74	
Vlasnici i radnici u obrtu i slobodne profesije				3,23	10,00	12,30	16,70
Ostalo	22,10	21,65	21,76	22,06	21,89	21,65	23,38
UKUPNO:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

* Podaci su manjkavi, jer nisu statistički obuhvaćeni zaposleni u privatnom sektoru poljoprivrede

(Izvor: podaci ureda za statistiku Bjelovarsko-bilogorske županije; Gospodarska studija BBŽ-a)

Problem zaposlenosti može biti značajnije ublažen tek modernizacijom i osnaženjem prerađivačkog sektora.

Vrijednost ostvarenih bruto investicija u razdoblju od 1990.-1996. godine opadala je po prosječnoj godišnjoj stopi od -2,2%. U 1990. godini investicije su bile gotovo za 33% (za trećinu) manje nego u 1980. godini, odnosno 50% manje nego 1987. godine. Sve to ukazuje na izraziti pad investicijske aktivnosti u Županiji.

Prostorni plan Bjelovarsko-bilogorske županije
POLAZIŠTA

3. Prostorno razvojne i resursne značajke; 3.3. Područja pretežitih djelatnosti

3.3.1. Industrija

U gospodarstvu Bjelovarsko-bilogorske županije zastupljeno je 15 grana prerađivačke industrije. Značajan je pad ukupno ostvarene proizvodnje: vrijednost proizvodnje u 1997. iznosila je cca 66% proizvodnje iz 1992. godine, odnosno smanjena je po prosječnoj godišnjoj stopi od 8,8%. Posebno visoku stopu pada bilježe slijedeće grane: metaloprerađivačka (20%), proizvodnja prometnih sredstava (18,5%), proizvodnja stočne hrane (17,4%), proizvodnja piljene građe i ploča (16,7%), proizvodnja finalnih proizvoda od drva (10,3%) i proizvodnja prehrambenih proizvoda (9,7%). Posebnu težinu ovim negativnim kretanjima daje činjenica da smanjenje proizvodnje u promatranom razdoblju bilježe upravo industrijske grane koje se smatraju vitalnim za razvoj industrije i gospodarstva Županije, odnosno grane koje bi trebale biti "vukuće" grane prosperiteta Bjelovarsko-bilogorske županije.

Strukturalna obilježja industrije Županije:

INDUSTRIJSKA GRANA	GOD.	Ostvarena vrijednost proizvodnje	Struktura proizvodnje (%)	Investicije	Struktura investicija (%)	Zaposlenost	Struktura zaposlenih (%)
Metaloprerađ. djelatnost	92	4 461,1	6,7	9,1	0,9	1 116	11,6
	97	1 435,8	3,4	84	3	605	7,8
Strojogradnja	92	1 476,4	2,2	57,7	2,7	505	5
	97	818,2	1,9	39,2	1,4	505	6,5
Proizv.prom. sredstava	92	1 972,5	3	30,8	1,5	921	9,2
	97	706,3	1,7	9,1	0,3	345	4,5
Proizv.el. strojeva i ap.	92	985,3	1,5	0,1	0	208	2,1
	97	1 586,5	3,8			286	3,7
Proizv. kemijskih pr.	92	176,2	0,3	113,3	5,6	63	0,7
	97						
Proizv.kam.,šlj. i pijeska	92	34,1	0	33,3	1,6	45	0,4
	97	68,6	0,2			14	0,2
Proizv. građev. mat.	92	3 204,5	4,8	16,9	0,8	643	6,4
	97	4 328,2	10,3	397,3	14,4	473	6,1
Proizv.piljene gr.i ploča	92	13 247,6	20	523,4	25,6	1 044	10,4
	97	6 378,1	15,2	226	8,2	818	10,6
Proizv.final. proiz.od drva	92	5 306,4	8	0,7	0	942	9,4
	97	3 074,9	7,3	79,1	2,9	724	9,4
Proizv.gotov. tekstil.proizv.	92	1 915,7	2,9	14,2	0,7	762	7,6
	97	1 693,4	4	28,2	1	1 169	15,1
Proizv. prehramb.proiz.	92	25 242,8	38	1 113,5	54,6	2 876	28,7
	97	16 759,3	39,9	1 632,8	59,1	2 164	28
Proizv. pića	92	2 246,9	3,3	93,4	4,6	173	1,8
	97	2 040	4,9	202,7	7,4	145	1,9
Proizv. stočne hrane	92	3 447,4	5,2	12,4	0,6	230	2,3
	97	1 323,4	3,2	18,1	0,6	150	1,9
Grafička djelatnost	92	2 614	3,9	16,1	0,8	368	3,7
	97	1 753,6	4,2	45,2	1,7	311	4
Sakup. i prim pr.ind.otp.	92	80,2	0,2			71	0,7
	97	34,1	0			14	0,3
	1992	66 396,1	100	2 034,9	100	10 018	100
	1997	42 000,4	100	2 761,7	100	7 723	100

Smanjenje iskorištenosti kapaciteta i proizvodnje rezultiralo je padom zaposlenosti. Ukupna se zaposlenost smanjila za cca 30% (promatrano u razdoblju od 1992 do 1997. godine).

Uzevši sve u obzir, a mjereno hrvatskim prosjecima, Bjelovarsko-bilogorska županija nije u skupini onih koje u ovom trenutku stanovništvu nude dobre gospodarsko-socijalne uvjete.